

โลกในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ

The World of life in Buddhadasa Bhikkhu Perspective

พระมหาพุทธิวงศ์ ญาณธมฺม Phramaha Putthivong Natthanyu
นักวิชาการอิสระ, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Independent Scholar, Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya
University

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์โลกในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ โดยใช้การศึกษาจากเอกสาร หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า พุทธทาสภิกขุไม่ได้ปฏิเสธโลกในระดับภาษาคนและไม่ปฏิเสธเรื่องโลกหน้า แต่ท่านพยายามลดสถานะของโลกเหล่านี้มาอยู่ในขอบข่ายที่จิตสามารถจะรับรู้และสัมผัสได้ในปัจจุบันขณะ โลกไม่ได้อยู่ที่อื่นที่จะต้องเดินทางไปถึงเมื่อละจากโลกนี้ไปแล้ว แต่โลกอยู่ที่นี่และเดี๋ยวนี้ โลกคือจิต โลกก็ดี การพ้นไปจากโลกก็ดีทุกอย่างรวมอยู่ที่จิต จิตคือตัวโลก นี่คือการอธิบายโลกตามภาษาธรรมของท่านพุทธทาส โลกตามการรับรู้ของท่านพุทธทาสมีความหมายเพียงว่า “สภาพต่างๆ ที่แวดล้อมจิตใจของคนเราอยู่ นั่นคือโลก” ส่วนโลกอื่น หมายถึงภูมิของจิตที่กำลังเปลี่ยนไปต่างๆ กัน ตามอารมณ์ที่เข้ามากระทบ ท่านพุทธทาสได้จำแนกโลกออกเป็น ๒ ระดับ คือโลกภายในและโลกภายนอก โลกภายในเป็นโลกพุทธจักรหรือโลกแห่งจิตใจ การอธิบายเรื่องโลกของท่านพุทธทาสดูเหมือนจะแตกต่างจากการอธิบาย ของปราชญ์หลายๆ ท่าน แต่อย่างไรก็ตาม การอธิบายโลกโดยอาศัยทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมเป็นบาทฐาน ก็ยังอยู่ในกรอบของพุทธพจน์ ท่านพุทธทาสกล่าวว่าการตีความโลกภายใน ท่านได้อาศัยพุทธพจน์ที่ปรากฏอยู่ใน “โรหิตัสสสูตร” เป็นหลักอ้างอิง

คำสำคัญ: โลก, โลกภายใน, โลกภายนอก

Abstract

This article entitled to analyze the concept of the world in Buddhadasa Bhikkhu. This is a qualitative research done by studying academic documents. In the research, it was found that Buddhadasa Bhikkhu didn't refuse spiritual World

and next life but he aimed to reduce the roll of those two items but condense in to present life. In his opinion, all of spiritual and mind are items of present life. The spiritual of now in present life and mind are closely related to environment, once the environment changed, the spiritual and mind World be changed as will. So the World in his opinion was divided in to two aspects that is outside World which is environment and the inner World which is spiritual World or Buddhacakka. The explanation of World in Buddhadasa Bhikkhu may different from the other philosophers. However, the explanation of World in theory of human language -Dhamma language basis still lives in scope of Buddhavacana in 'Rohitassa Sutta' as reference.

Keywords: World, outside World, spiritual World

บทนำ

คำว่าโลก ทั้งโลกนี้และโลกอื่น (อิโโลกั, พรโลกั) ปรากฏอยู่ทั่วไปในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพุทธศาสนาชั้นหลัง เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค สมันตปาสาทิกา หรือคัมภีร์จกักวาททีปนีของท่านสิริมังคลาจารย์ ปราชญ์เถรชาวล้านนา เป็นต้น ในพระไตรปิฎกพระสูตรที่กล่าวถึงเรื่องโลกไว้โดยเฉพาะมีอยู่หลายพระสูตร เช่น โลกสมุทยสูตร (ว่าด้วยความเกิดแห่งโลก) โลกสูตร (ว่าด้วยโลก) เทวโลกสูตร (ว่าด้วยเทวโลก) เป็นต้น นอกจากนี้ คำว่าโลกนี้และโลกหน้ายังปรากฏอยู่ตามพระสูตรอื่นๆ ก็มีอีกมาก เช่น ในสัสสุสูตร มีพุทธพจน์ว่า “ภิกขเว ลีลา ลีลสมปนโน กายสส เกทา ปรมมรณา สุกตี สัคคั โลกั อุปปชชติ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 22/213/239) พุทธพจน์ข้างต้นเป็นการบ่งบอกว่าเรื่องโลกนี้โลกหน้ามีพุทธพจน์รองรับ บางพระสูตรเป็นพุทธพจน์ที่พระองค์ตรัสเองบ้างหรือเป็นสาวกภาษิตก็มี คำว่าโลกที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนา หากใช้ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของท่านพุทธทาสอธิบาย กล่าวได้ว่าโลกที่พระพุทธองค์ตรัสแสดงจะมีนัยยะสื่อความหมายอยู่ ๒ ระดับ คือโลกในระดับภาษาคน (ภาษาศีลธรรม) และโลกระดับภาษาธรรม โลกทั้งสองนี้เมื่อสำรวจไปตามพระสูตรต่างๆ จะพบเจอได้ไม่ยากนัก

ท่านพุทธทาสไม่ปฏิเสธโลกในระดับภาษาคน ไม่ปฏิเสธการสอนโลกในระดับภาษาศีลธรรม และไม่ปฏิเสธเรื่องโลกหน้าที่เรียกว่าสัมปรายภพหรือปรโลก ท่านพุทธทาสพยายามลดสถานะของโลกเหล่านี้มาอยู่ในระดับแห่งจิตใจที่ทุกคนสามารถสัมผัสและรับรู้ได้ ท่านได้แบ่งโลกออกเป็น ๒ ระดับ คือโลกภายในและโลกภายนอก บทความนี้ ผู้เขียนประสงค์จะศึกษาการตีความโลกในทัศนะของท่านพุทธทาสว่า เมื่อคัมภีร์ทางพุทธศาสนาได้กล่าวถึงโลกทั้งโลกนี้และ

โลกหน้าไว้ทั้งยังปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน ท่านพุทธทาสมีท่าทีต่อการอธิบายโลกทั้งสองระดับนี้
อย่างไร การอธิบายโลกในทัศนะของท่านพุทธทาสสอดคล้องกับหลักพุทธพจน์หรือไม่

ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรม

ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรม เป็นพัฒนาการการตีความหลักพุทธธรรมของท่านพุทธ
ทาสอีกรูปแบบหนึ่งที่ท่านมั่นใจว่าจะตรงตามพุทธประสงค์อย่างแท้จริง ท่านที่มีความเชื่อว่า
มนุษย์ไม่สามารถเป็นอยู่โดยปราศจากภาษาได้ ไม่เว้นจนภาษาก็เป็นอวัจนภาษาหรือทั้งสอง
รวมกัน “ในยุคที่มนุษย์ยังเขียนหนังสือไม่ได้นั้น มนุษย์สื่อสารกันด้วยภาษาที่ถือกันว่ามีความ
ศักดิ์สิทธิ์ (as the language of the primitive) ได้แก่ภาษาลึกลับ พระพุทธศาสนายุคแรกก็มี
เรื่องราวแฝงด้วยความเร้นลับมากมาย” (สมิทธิพล เนตรนิมิตร, 2550) พุทธศาสนามีความ
จำเป็นที่จะต้องอาศัยภาษาเป็นภาชนะรองรับพุทธธรรมทั้งในการเผยแพร่และทรงจำพุทธพจน์
อย่างที่พระสาวกยุคแรกๆ ได้รักษาพุทธพจน์โดยผ่านระบบมุขปาฐะ (Oral Tradition) แต่
ภายหลังปรับเปลี่ยนมาเป็นการบันทึกด้วยอักษรแห่งยุคสมัยตามถิ่นที่พุทธศาสนาดำรงอยู่ เมื่อ
พระพุทธองค์ได้ค้นพบความจริงและจะเผยแพร่ความจริงที่ได้ค้นพบ ไม่มีสิ่งใดจะเป็นสื่อกลางได้
ดีไปกว่าการสื่อสารด้วยภาษา ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงได้รับภาษาของชาวโลกหรือคำที่เจ้าลัทธิ
ศาสนารวมถึงคำที่คนในสังคมยุคนั้นใช้สื่อสารกันอยู่ มาบัญญัติใช้ในบริบทของพุทธศาสนา
อย่างคำว่า อรหันต์ หรือนิพพาน เป็นต้น คำเหล่านี้ไม่ได้เป็นคำที่พระพุทธองค์บัญญัติขึ้นมาใช้
ใหม่ แต่เป็นคำที่มีใช้อยู่ก่อนแล้วในสังคมยุคนั้น เพียงแต่ว่าเมื่อนำมาใช้พระองค์ได้ปรับเปลี่ยน
ความหมายเสียใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทของพุทธศาสนา หากคำใดมีความหมายที่ถูกต้องทั้ง
อรรถและพยัญชนะ “คือถูกต้องทั้งตัวหนังสือและความหมาย นี้พระองค์ก็ทรงรับไว้ใช้เลย”
(พุทธทาสภิกขุ, 2544) แต่คำใดที่มีความหมายไม่ตรง ก็รับมาแต่เพียงพยัญชนะส่วนอรรถ
พระองค์ได้ปรับเปลี่ยนความหมายเสียใหม่ การรับภาษาจากภายนอกมาใช้ในบริบทของพุทธ
ศาสนาจึงมีวิธีการรับอยู่ 2 ลักษณะคือ รับทั้งอรรถและพยัญชนะนี้ อย่างหนึ่ง รับมาเพียง
พยัญชนะแล้วบัญญัติอรรถความหมายเสียใหม่นี้ อีกประการหนึ่ง

ความหมายทางธรรมแม้จะมีความหมายที่ลึกซึ้งยากที่จะสื่อความหมายได้ทั้งหมด แต่
การจะอธิบายภาวะเช่นนี้ให้คนอื่นเข้าใจได้บ้างแม้ไม่ทั้งหมด ภาษาแบบบ้านๆ หรือคำที่ใช้
สื่อสารกันอยู่ในสังคมนั้นแหละเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะเป็นตัวสื่อสารระหว่างกันได้ดี เพราะ
อย่างไรเสียคำเหล่านั้นก็มีความหมายอยู่ในตัวที่ทุกคนเข้าใจอยู่เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ท่านพุทธ
ทาสกล่าวว่า เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตัดสินใจที่จะเผยแพร่หลักพุทธธรรม พระองค์มีความ
ยากลำบากในการอบรมสั่งสอน เนื่องจากแต่ละคนมีสติปัญญาที่แตกต่างกัน บางคนมีสติปัญญา
มากสามารถมองเห็นความจริงได้ง่าย พระองค์ตรัสเพียงไม่กี่คำก็สามารถบรรลุพระอรหันต์ได้

40 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2561)

นั่นเป็นเพราะว่าคนเหล่านั้นมี Spiritual experience “คือมีความแจ่มแจ้งในทางจิตหรือทางวิญญาณเป็นเรื่องๆ ไปอยู่เป็นประจำ” (พุทธทาสภิกขุ, 2543) แต่กับบางคนพระองค์ไม่สามารถทำอย่างนั้นได้ แต่เพราะพระองค์มี “นानาธมฺมตติญาณ” คือทรงรู้ธรรมาศัยของสัตว์คือวิธีรอดของแต่ละคน ฉะนั้น วิธีการสอนในแต่ละคนจึงมีแตกต่างกันไป แต่ทว่ามีความหมายอย่างเดียวกัน คือมุ่งสู่วิมุตติ ท่านพุทธทาสกล่าวว่า พระพุทธเจ้าตรัสด้วยสองภาษาเสมอ แม้จะตรัสด้วยภาษาสามัญแต่ก็สื่อความหมายไปถึงระดับปรมัตถ์อีกนัยยะหนึ่งด้วย

ภาษาคนท่านพุทธทาสอธิบายว่า “เป็นภาษาทาง Physic ซึ่งอาศัยวัตถุเป็น Physical way of speaking คือพูดไปตามแบบตามวิธีของฝ่าย Physic” (พุทธทาสภิกขุ, มปป.) ส่วนภาษาที่สื่อความหมายที่สูงเหนือขึ้นไปจากจากระดับของ Physic ไม่ต้องอาศัยวัตถุ ท่านใช้คำว่า Meta-physic ส่วนระดับการเข้าใจในความหมายทั้งสอง การเข้าใจความหมายในระดับภาษาคนไม่มีปัญหาอะไร เพราะเป็นเรื่องที่ทุกคนคุ้นเคยกันดีอยู่แล้ว แต่การที่จะฟังคำในระดับภาษาคนและตีความออกมาเป็นภาษาธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ยากพอสมควรซึ่งท่านพุทธทาสเองก็ยอมรับในเรื่องนี้ ท่านพุทธทาสกล่าวว่า “ผู้ที่ตีความพระพุทธรวณะจะต้องมีความรู้สึกซึ่งทางจิตวิญญาณพอสมควร มิฉะนั้นแล้ว พระพุทธรวณะก็จะถูกตีความอย่างผิดพลาด คือถูกตีความในระดับโลกียะตามแบบภาษาคนไปเสียทั้งหมด” (ปีเตอร์ เอ.แจ๊คสัน, 2556) ยกตัวอย่างเช่น คำว่า “อยู่เฉยๆ ดีกว่า ไม่ต้องทำอะไร” (พุทธทาสภิกขุ, 2538) ความหมายในระดับภาษาคนก็อย่างที่เข้าใจกัน คือไม่ต้องทำอะไรคืออยู่เฉยๆ แต่การเข้าใจในระดับภาษาธรรม “คำว่าอยู่เฉยๆ นั้นคือว่าอย่าให้สังขารปรุงแต่งอะไรขึ้นมา อย่าปรุงแต่งตัวกู-ของกูขึ้นมา อยู่นิ่งๆ อยู่เฉยๆ อยู่ว่างๆ” (พุทธทาสภิกขุ, 2538) ความแตกต่างระหว่างภาษาคนและภาษาธรรมอยู่ที่ความเข้าใจอรรถความหมายในเชิงปรมัตถ์เท่านั้น ไม่ได้มีความแตกต่างจากรูปพยัญชนะแต่อย่างใด ภาษาธรรมสื่อสารตรงไปยังปรมัตถ์ธรรมเลยเหนือขึ้นไปจากขอบเขตของภาษาคนที่รับรู้กันอยู่ “ภาษาคนกับภาษาธรรมมันเคียงคู่กันไปอยู่อย่างนี้ สำหรับคนที่พูดภาษาธรรมไม่รู้เรื่องหรือขี้ลืมก็พูดภาษาคนให้เอาไปคิดไปนึกพลางๆ ก็แล้วกัน ฉะนั้น ขอให้เข้าใจว่าเรื่องที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนามีอยู่อย่างนี้ พูดไว้โดยภาษาคน-ภาษาธรรม ประกอบกันเข้าไว้” (พุทธทาสภิกขุ, 2538)

ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของท่านพุทธทาสใช้ว่าจะไม่มีข้อจำกัดหรือไม่เผยจุดอ่อนให้นักวิชาการได้วิพากษ์วิจารณ์ ปีเตอร์ เอ.แจ๊คสัน กล่าวว่า ในการใช้ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมตีความคำสอนมีเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจอย่างหนึ่งคือ พุทธพจน์ทั้งหมดใช้ว่าจะใช้ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรม ตีความออกมาเป็นภาษาคนหรือภาษาธรรมได้เพียงอย่างเดียว มีพุทธพจน์เพียงบางส่วนเท่านั้นที่เปิดโอกาสให้ทำอย่างนั้นได้ (ปีเตอร์ เอ.แจ๊คสัน, 2556)

อย่างไรก็ตาม ท่านพุทธทาสยังยืนยันว่าในคำเดียวกันเราต้องทราบความหมายทั้งภาษาคนและภาษาธรรมควบคู่กันไป ท่านอธิบายเรื่องนี้โดยยกพุทธพจน์ใน “ปฐมอัปมาทสูตร” ขึ้นอ้างอิงว่าถ้าเป็นคนฉลาดต้องถือเอาอรรถทั้งหลายให้ได้ทั้งสองฝ่าย ดังนี้ บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในการทำบุญ บัณฑิตผู้ไม่ประมาทย่อมบรรลุประโยชน์ทั้งสอง ชีรชนท่านเรียกว่าบัณฑิต เพราะยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้า (พระไตรปิฎกภาษาไทย 15/128/152)

หลักมหาปเทศ 4 กับทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรม

พระพุทธเจ้าเข้าใจสภาพจิตใจของความเป็นปุถุชนได้อย่างแท้จริง ได้คาดการณ์ถึงเหตุการณ์ภายภาคหน้าว่า สติปัญญาของมนุษย์คงจะเสื่อมถอยลงไปมาก และหลักคำสอนคงจะมีการตีความออกไปอีกนัยยะหนึ่งตามสติปัญญาของผู้ศึกษาเอง ยิ่งเวลาผ่านกาลล่วงเลยไปมากเท่าไร คำสอนที่ถูกตีความใหม่คงห่างไกลจากพุทธพจน์ที่พระองค์ทรงตรัสไว้เป็นปฐมเป็นแน่แท้ แม้ปัจจุบันจะมีการบันทึกหลักคำสอนไว้เป็นลายอักษรด้วยเทคโนโลยีแห่งยุคสมัยแล้วก็ตาม แต่เชื่อว่าปัญญาประดิษฐ์เหล่านี้จะไม่มีการผลิต ขนบการสอบทานหรือคัดลอก การพลั้งเผลอย่อมเกิดขึ้นได้เสมอ แม้จะระมัดระวังมากก็ตาม ใน “สุคตวินยสูตร” เผยให้เห็นสาเหตุที่ทำให้พุทธพจน์เสื่อมสูญหายไป ไม่ตรงตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ หนึ่งในสี่สาเหตุนั้นคือ “เล่าเรียนสูตรที่เล่าเรียนกันมาผิดลำดับโดยบทพยัญชนะที่สืบทอดกันมาไม่ดี เมื่ออรรถแห่งบทพยัญชนะที่สืบทอดกันมาไม่ดี ก็เป็นการสืบทอดขยายความไม่ดี นี่เป็นธรรมประการที่ 1 ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งสัทธรรม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 21/160/223) เมื่อคาดการณ์ไปถึงเหตุการณ์ข้างหน้าและมองเห็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น อย่างกรณีการถึงแก่กรรมของนิครนถ์ นาฏบุตร อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สาวกแตกแยกออกเป็นสองฝ่าย ต่างฝ่ายต่างอ้างว่าพวกตนเข้าใจคำสอนของพระศาสดาได้ถูกต้องมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง เหตุการณ์เหล่านี้ใช้ว่าจะผ่านไปโดยที่พระพุทธองค์ไม่รับรู้และไม่หวังวิตกกังวลถึงอนาคตของพุทธศาสนา เพื่อป้องกันไม่ให้เหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นกับพุทธศาสนา พระองค์จึงต้องสร้างระบบอย่างใดอย่างหนึ่งไว้สำหรับตรวจสอบการอธิบายตีความหลักพุทธธรรม ที่อาจจะมีการอธิบายผิดเพี้ยนไม่ตรงตามพระบาลีเดิม ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ด้วยพลั้งเผลอหรือจะด้วยเหตุผลประการใดก็ตาม พระองค์จึงได้วางหลักมหาปเทศ 4 ไว้เป็นเกณฑ์ในการวินิจฉัยการตีความคำสอนดังกล่าว หลักมหาปเทศ 4 ปรากฏอยู่ในมหาปริณิพพานสูตร พระองค์ตรัสเรื่องนี้ก่อนจะเดินทางไปยังเมืองกุสินาราเพื่อจะปรินิพพาน โดยส่วนตัวผู้เขียนถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมากและเกี่ยวพันกับทฤษฎีการตีความแบบภาษาคน-ภาษาธรรมของท่านพุทธทาสด้วย หลักมหาปเทศ 4 มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

42 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2561)

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุ ข้าพเจ้าได้สดับ รับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตถุศาสน์ เธอทั้งหลายยังไม่ฟังชื่นชม ยังไม่ฟังคัดค้าน คำกล่าวของผู้นั้น ฟังเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้ว ฟังสอดดูในสูตร เทียบดูในวินัย ถ่าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอดลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่านี่มิใช่พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาผิด เธอทั้งหลายฟังทั้งคำนั้นเสีย ถ่าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอดลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่านี่เป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาด้วยดี เธอทั้งหลาย ฟังจําหาบทสพการที่ 1 นี้ไว้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 10/188/134-135)

ส่วนมหัพเทศข้อ 2-4 นั้น เนื้อหาส่วนใหญ่จะตรงกับข้อ 1 จะแตกต่างออกไปบ้างก็อยู่ที่ตัวบุคคลคือพระภิกษุผู้มีบทบาทในการอธิบายหลักคำสอนเท่านั้น ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของท่านพุทธทาส ใช่ว่าจะไม่เปิดช่องให้นักวิชาการได้วิพากษ์วิจารณ์ถึงจุดอ่อนของทฤษฎีดังกล่าวได้ ปีเตอร์ เอ.แจ๊คสัน ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ท่านพุทธทาสไม่ได้ให้หลักการที่ชัดเจนในการตัดสินว่าส่วนใดของพระสูตรต้นตปิฎกควรใช้ภาษาคนหรือภาษาธรรมตีความ อีกประเด็นหนึ่งคือ เกณฑ์ในการตัดสินความถูกต้องแม่นยำผลจากการตีความคำสอน ต่อประเด็นปัญหาที่มีผู้วิจารณ์ท่านพุทธทาสในเรื่องนี้ หากพิจารณาเนื้อหาในคัมภีร์ของพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ได้วางหลักเกณฑ์สำหรับไว้ตรวจสอบการตีความคำสอนไว้อย่างรัดกุมแล้ว นั่นคือการใช้หลักมหัพเทศ 4 ตรวจสอบการอธิบายตีความคำสอนดังกล่าวว่าตรงตามพระบาลีเดิมหรือไม่อย่างไร แม้ท่านพุทธทาสจะกล่าวว่า เราต้องมีเสรีภาพในการใช้สติปัญญา อิสระภาพในการวินิจฉัย อิสระภาพในการเลือก และอิสระภาพในการปฏิบัติก็ตาม แต่ท่านก็ไม่ได้ละเลยหลักการสำคัญของพุทธศาสนาข้อนี้ไป จะเห็นได้ว่าการบรรยายหลายๆ ครั้ง ท่านพุทธทาสได้เน้นย้ำอยู่เสมอว่าต้องตรงตามพระบาลีเดิม หรือคำพูดที่ว่า “ไปดูบาลีต้นตอเดิมในพระไตรปิฎก”

สรุป แม้ท่านพุทธทาสจะมีอิสระภาพในการใช้สติปัญญาตีความคำสอนได้อย่างอิสระ แต่อิสระภาพที่ท่านมีก็ไม่ได้เป็นอิสระจากความคิด การตีความอธิบายหลักพุทธธรรมต้องอยู่ในกรอบของหลักมหัพเทศ 4 ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ด้วย ส่วนใครจะวิพากษ์วิจารณ์ท่านพุทธทาสออกมามีอะไรก็เป็นสิทธิ์ที่จะกระทำได้ ท่านเปิดกว้างในเรื่องนี้

การเข้าใจโลกทางพระพุทธศาสนา

ในการทำความเข้าใจเรื่องโลกในทัศนะของท่านพุทธทาสหรือโลกในทางพุทธศาสนา ต้องทำความเข้าใจกับคำว่า “ชาติ” หรือการเกิดเป็นเบื้องต้นก่อน เพราะคำว่าโลกในทัศนะของท่านพุทธทาสเกี่ยวพันกับคำว่าชาติในปฏิจจนสมุพบาท ท่านพุทธทาสกล่าวว่า การที่หลายคนศึกษาพุทธศาสนาและ “เข้าใจพุทธศาสนาไม่ได้” ก็เพราะเข้าใจคำว่าชาติหรือความเกิดนี้ผิด เข้าใจผิด

ไปจากความหมายอันแท้จริงของคำว่าชาติหรือความเกิดตามหลักพุทธศาสนา” (พุทธทาสภิกขุ, 2538) ชาติในที่นี้ไม่ได้หมายถึงชาติตามความรู้สึกนึกคิดหรือชาติตามที่รับรู้กันอยู่ทั่วไปว่า หมายถึงการเกิดจากท้องแม่ เจริญวัย แก่ชราคร่ำคร่าไปเรื่อยๆ ในที่สุดตายไป หลังจากนั้นก็ไปปฏิสนธิเกิดใหม่ในภพภูมิต่างๆ นี่เป็นชาติในความหมายของคนทั่วไป ท่านพุทธทาสเรียกชาติในลักษณะอย่างนี้ว่าชาติทางวัตถุหรือชาติทาง Physical ไม่ใช่ชาติตามความหมายของพุทธศาสนา ท่านพุทธทาสได้แบ่งชาติหรือการเกิดออกเป็น 2 ระดับหรือสองความหมาย ได้แก่ 1) การเกิดในทางร่างกาย ทางวัตถุหรือทางรูปธรรม 2) การเกิดในทางจิตหรือทางวิญญาณ

การเกิดในทางร่างกาย ทางวัตถุ ท่านพุทธทาสใช้ภาษาอังกฤษว่า การเกิดทาง Physical และ mental ส่วนการเกิดในทางวิญญาณท่านใช้คำว่า Spiritual คำว่า mental และ Spiritual แม้จะมีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน “แต่ความเกิดทาง Spiritual นั้นมีความหมายอีกอย่างหนึ่ง” (พุทธทาสภิกขุ, 2538) ที่ลึกซึ้งกว่ากันมาก ท่านพุทธทาสได้อธิบายการเกิดในทางวัตถุและทางวิญญาณไว้ดังนี้

“ขอให้ท่านผู้สนใจทั้งหลายรู้จักแบ่งความเกิดออกเป็น ๒ ความหมาย คือความเกิดในทางร่างกาย ทางวัตถุ ทางรูปธรรมนี้ประเภทหนึ่งและความเกิดในทางจิตหรือทางวิญญาณที่เกี่ยวกับความคิดความเห็นนั้นอีกความหมายหนึ่ง เป็น ๒ ความหมายด้วยกัน มันมีคำที่เข้าใจกันดีอยู่แล้วแทบทุกคน คือคำว่า physics หรือ physical กับ mental นี้ประเภทหนึ่ง แล้วก็มีคำอีกประเภทหนึ่งได้แก่คำว่า spiritual การเกิดทาง physical นี้หรือทาง mental นี้มีความหมายอย่างเดียวกัน แต่ความเกิดทาง spiritual นั้นมีความหมายอีกอย่างหนึ่ง ความเกิดทาง Physical ก็หมายความว่า เรามีร่างกายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยบิดามารดาเป็นแดนเกิด ความเกิดทาง mental ก็หมายถึงจิตใจในชั้นธรรมชาตธรรมดาสามัญที่เนื่องกันอยู่กับร่างกายที่ไม่อาจจะแยกจากกันได้ แสดงว่าคนหรือสัตว์เกิดมันก็ต้องมีทั้งร่างกายทั้งจิตใจ เป็นผู้ที่มีความคิดนึกได้ นี่เป็นการเกิดขึ้นมาทั้งร่างกายและทั้งจิตใจ แต่ว่าจิตส่วนนี้เป็นเพียงจิตใจส่วนที่เนื่องกันอยู่กับร่างกายเราเรียกว่า mental การเกิดทางร่างกายกับทางจิตใจในลักษณะเช่นนี้ ซึ่งเป็นเรื่องของ physical หรือ mental นี้ ไม่ใช่ความเกิดตามความมุ่งหมายในทางพุทธศาสนา ต่อเมื่อเป็นความเกิดในทางวิญญาณ ความรู้สึกที่เกี่ยวกับความคิดความเห็นหรือความยึดมั่นถือมั่นซึ่งเรียกว่าทาง spiritual นั้น ความเกิดนั้นจึงจะเป็นความเกิดที่มีความหมายตามหลักของพระพุทธศาสนา การเกิดในทาง Spiritual นั้นต้องหมายถึงความเข้าใจหรือความสำคัญว่ามีตัวกูของกู” (พุทธทาสภิกขุ, 2538)

บางคนแม้มองเห็นว่าน่าจะมีลักษณะว่าเป็นการเกิดในทางวิญญาณแต่ที่จริงแล้วไม่ใช่ ท่านพุทธทาสยกตัวอย่างในเรื่องนี้ว่า เด็กที่เพิ่งคลอดออกมาจากท้องแม่ใหม่ๆ ไม่มีการเกิดชนิดที่

44 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2561)

เป็นฝ่าย Spiritual คือมีการยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกูของกู ความยึดมั่นถือมั่นเพิ่งเกิดขึ้นมาภายหลัง โดยเฉพาะเมื่อได้มีประสบการณ์กับโลกภายนอกมากขึ้น หรือขณะใดเวลาใดเป็นการกระทำอยู่ด้วยสติปัญญา เวลานั้นก็ไม่มีตัวกูของกูเกิดขึ้นเรียกว่ามีแต่ความว่าง

คำว่า “ชาติ” ในพุทธศาสนาไม่ได้หมายเอาชาติตามภาษาคน แต่ “หมายถึงการเกิด ในขณะที่แห่งปฏิจัสมุปปาทสายหนึ่งๆ ในชีวิตประจำวันของคนธรรมดา คือผลอสติเมื่อมีการกระทบทางอายตนะครั้งหนึ่ง” (พุทธทาสภิกขุ, 2555) “ชาตินี้คือปฏิจัสมุปปาทวงปัจจุบัน ชาติหน้าก็คือปฏิจัสมุปปาทวงถัดไป ตามลำดับ” (พุทธทาสภิกขุ, 2555) เกิดขึ้นที่นี้และเดี๋ยวนี้ ในปัจจุบันขณะ ขณะที่คนเรามีกิเลสเกิดขึ้นในใจเพียงครั้งหนึ่งเท่านั้นและสืบทอดกันไปจนครบทั้ง 11 อากาโร นี้คือชาติตามทัศนะของท่านพุทธทาส การอธิบายชาติในลักษณะอย่างนี้ไม่ต้องรอนานจนถึงวันสุดท้ายของชีวิต แต่เป็นชาติที่ทุกคนสามารถประจักษ์แจ้งอยู่ที่จิตเป็น “สันทิภูฏิกโก” ของใครของมันรับรู้แทนกันไม่ได้ วันหนึ่งๆ มีการเกิดขึ้นหลายครั้งวนเวียนอยู่อย่างนี้ บางครั้งเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน เกิดเป็นสัตว์นรก เกิดเป็นพรหม เกิดเป็นเทวดา เกิดขึ้นมาที่จิตในสภาพจิตที่เป็นอยู่ในขณะนั้นๆ ซึ่งทุกคนสามารถจะสัมผัสรับรู้ได้ด้วยตนเอง ใน “โลกสมุทยสูตร และโลกสูตร” พระพุทธเจ้าตรัสถึงการเกิดโลกคือการเกิดกระแสแห่งวงจรปฏิจัสมุปปาทที่ เกิดขึ้นแก่จิตใจทุกคนราวไปว่า

ความเกิดแห่งโลกเป็นอย่างไร คือเพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด เพราะเวทนาเป็นปัจจัยตัณหาจึงเกิด เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงเกิด เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยภพจึงเกิด เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงเกิด เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิด ความเกิดแห่งโลกเป็นอย่างนี้แล (พระไตรปิฎกภาษาไทย 18/107/121)

ชาติอันเป็นปฏิจัสมุปปันธรรม คือผลที่เกิดสืบเนื่องจากการที่ไม่สามารถควบคุมผัสสะ และเวทนาในกระแสแห่งวงจรปฏิจัสมุปปาทได้ จึงทำให้กระแสแห่งวงจรปฏิจัสมุปปาทฝ่ายสมุทยวาร สามารถสืบทอดจนครบตลอดสาย วันหนึ่งๆ คนเรามีการเกิดตาย เกิดตาย อยู่หลายครั้ง นั่นหมายความว่าสภาพจิตช่วงนั้นเป็นอย่างไร “ที่แท้นั้นเรื่องปฏิจัสมุปปาทนี้แหละเป็นเรื่องอธิบายโลก อธิบายเหตุให้เกิดโลก อธิบายความดับสนิทของโลก ทางให้ถึงความดับสนิทของโลก ไว้ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง” (พุทธทาสภิกขุ, 2538) แต่ความจริงมีอยู่ว่า การเกิดในลักษณะตัวกูของกูกับภาวะที่จิตว่าง ทั้งสองอย่างนี้มีอยู่ในระดับที่ต่างกันมากและสภาพจิตอย่างไหนมีมากกว่ากัน? ท่านพุทธทาสอธิบายว่า “วันหนึ่งๆ นั้น เวลาที่เรามีความเกิดเป็นตัวเรา อยู่โดยสมบูรณ์นั้นมันน้อยมาก เวลาที่ว่างจากความรู้สึกว่าตัวเรา ตัวกู นี้มีอยู่มากกว่า” (พุทธทาสภิกขุ, 2555) ดังนั้น “คำว่าชาติ ความเกิดและคำว่าโลกและคำว่าวิภูฏาสงสาร และฝ่ายตรงกัน

ข้ามก็คือไม่เกิดแล้วอยู่เหนือโลกแล้วก็เป็นนิพพาน และทั้งหมดนั้นไม่ได้อยู่ที่อื่น ไม่ได้อยู่ที่นอกฟ้าหิมพานต์ ไม่ได้มีต่อเมื่อหลังจากตายแล้ว แต่ว่าอยู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้” (พุทธทาสภิกขุ, 2555) ชาติในปฏิจกสมุปปาทก็คือการเกิดโลกในทางวิญญาน ไม่ใช่โลกในภาษาวัตถุหรือโลกตามภาษาคน แต่เป็นโลกตามภาษาปรมัตถธรรม เป็นโลกตามหมายของพระอริยเจ้า โลกก็คือ “ภูมิของจิตที่กำลังเป็นต่างๆ กัน ไม่เหมือนกัน จิตที่อยู่ในภาวะที่ต่างกันเราเรียกว่าอยู่กับคนคนละโลก” (พุทธทาสภิกขุ, 2548) และชาติคือการเกิดในขณะที่แห่งปฏิจกสมุปปาท เกี่ยวพันกับการเกิดโลกในทัศนะของพุทธศาสนา ดังจะได้อธิบายต่อไป

โลกในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ

สัมปรายภพ ภพหน้าหรือภพที่สัตว์จะพึงไปในเบื้องหน้าหลังจากสิ้นชีวิตจากโลกนี้ไปแล้ว พุทธศาสนาสอบถามเรื่องนี้ไว้อย่างไร นรก สวรรค์ มีจริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงเรื่องที่พระศาสดาอุปโลกนขึ้นมาเพื่อเป็นอุบายในการสั่งสอนให้คนทำดี และได้ผลตอบแทนคือภพภูมิที่ดีกว่าเท่านั้น แต่เรื่องนี้เมื่อว่าตามคัมภีร์ทางพุทธศาสนาหรือจะถือเอาตามตัวพยัญชนะอักษรตามที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ก็ต้องตอบว่าเรื่องนี้มีคัมภีร์รองรับ ในพระไตรปิฎกจะปรากฏคำว่า “อิม โลกํ ปรี โลกํ, อิท โลกํ ปรี โลกํ” โลกนี้โลกหน้าอยู่บ่อยครั้ง บางครั้งปรากฏอยู่ในประโยคที่ว่า “ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 11/117/87) “สัตว์ทั้งหลายผู้ถูกอวิชชาคิดขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป บางคราวจากโลกนี้ไปสู่โลกอื่น บางคราวก็จากโลกอื่นมาสู่โลกนี้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 16/132/223) นี่เป็นพุทธพจน์เพียงบางส่วนที่แสดงให้เห็นว่า เรื่องโลกนี้ โลกหน้า ชีวิตหลังความตายเป็นเรื่องที่มีพุทธพจน์รองรับ เรื่องเหล่านี้หากถือตามมติของท่านพุทธทาสจะอธิบายได้ว่า โลกที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในพระสูตรต่างๆ มีความหมายอยู่ 2 ระดับ คือโลกตามภาษาคนและโลกตามภาษาปรมัตถ์ เมื่อพระพุทธองค์จะตรัสแสดงเรื่องโลก พระองค์จะตรัสโลกตามภาษาคนสำหรับคนกลุ่มหนึ่ง และตรัสโลกเป็นภาษาธรรมสำหรับคนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีสติปัญญา มีรู้สึในตาน้อย ยกตัวอย่างเช่น “ทุติยโรหิตัสสูตฺร” ตรัสกับโรหิตัสสเทพบุตรว่า “เราบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก ในร่างกายที่มีประมาณวาหนึ่ง มีสัญญา มีใจนี้เอง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 21/46/76) นี่เป็นการตรัสถึงโลกตามภาษาปรมัตถ์หรือโลกตามภาษาธรรมตามความหมายที่ท่านพุทธทาสเรียกใช้ ท่านพุทธทาสอธิบายโลกใน 2 ระดับ คือระดับภาษาคนและภาษาธรรม แต่จะเน้นมากคือโลกในระดับภาษาธรรม

โลกตามภาษาคน “เล็งถึงตัวโลก ตัวแผ่นดินโลก ไม่ใช่จะเล็งไปถึงสัตว์โลกหรือธรรมชาติธรรมตา ที่เป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติธรรมตาว่าเป็นโลก” (พุทธทาสภิกขุ, 2555) ส่วนโลกตามภาษาธรรมไม่ได้เล็งไปที่ทางวัตถุ แต่เป็นโลกที่อยู่ในระดับที่เป็นปรมัตถ์ ท่านพุทธ

ทาสได้ให้ความหมายโลกในระดับภาษาธรรมไว้หลายความหมายด้วยกัน เช่น “สภาพต่างๆ ที่แวดล้อมจิตใจเราของเราอยู่นั้นคือโลก” (พุทธทาสภิกขุ, 2555) นิยามนี้ท่านพุทธทาสกล่าวว่าจะใช้ได้ทั้งภาษาคนและภาษาธรรม โลกหมายถึง “ระดับแห่งจิตใจ หรือจิตใจที่มีระดับต่ำ” (พุทธทาสภิกขุ, 2551) โลกเป็นสภาวะที่ต้องแตก “โลกนี้ไม่มีอะไรนอกจากปรากฏการณ์” (พุทธทาสภิกขุ, 2555) นั้นหมายความว่า สิ่งที่เข้ามากระทบนั้นเรียกว่าปรากฏการณ์และปรากฏการณ์นั้นคือตัวโลก โลกคือความมืดหรือโลกคือความทุกข์ นี่เป็นคำอธิบายที่ตรงตามพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน “โรหิตัสสสูตร” และ “ทุติยโรหิตัสสสูตร” ส่วนคำว่าโลกอื่นที่เรียกว่าสัมปรายภพหรือปรโลก ท่านพุทธทาสให้ความหมายว่า “หมายถึงภูมิของจิตที่กำลังเป็นต่างๆ กัน ไม่เหมือนกัน” (พุทธทาสภิกขุ, 2555) จากคำนิยามข้างต้นจะเห็นได้ว่า โลกในทัศนะของท่านพุทธทาสจึงไม่ใช่โลกอื่นที่อยู่ไกลออกไปที่จะต้องเดินทางไปถึงได้โดยผ่านระยะทางและเวลา แต่โลกอยู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้ในโลกแห่งวัตถุ โลกมีอยู่ขณะที่มีการรับรู้อารมณ์ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิดไปต่างๆ เพียงแค่เห็นด้วยตา แต่ยังไม่รู้สึกไปถึงใจโลกยังไม่เกิด แต่เมื่อไหร่เกิดความรู้สึกคือเห็นด้วยใจเมื่อนั้นโลกเกิด โลกคือจิต

เมื่อกล่าวถึงเรื่องโลก ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสจารย์ ได้จำแนกโลกไว้ 3 ลักษณะ ได้แก่ สังขารโลก สัตว์โลก และโอกาสโลก ท่านพุทธทาสได้จำแนกโลกตามที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเสียใหม่ ออกเป็นโลกภายในและโลกภายนอก จะได้ดังนี้ 1. โลกภายใน ได้แก่ สังขารโลก 2. โลกภายนอก ได้แก่ สัตว์โลก และโอกาสโลก

โลกภายในและโลกภายนอก ทั้งสองนี้ผู้เขียนจะใช้อธิบายการตีความเรื่องโลกในทัศนะของท่านพุทธทาส โดยจะเน้นไปที่โลกภายในเป็นหลัก ผู้เขียนเข้าใจว่า แม้คัมภีร์จะจำแนกโลกออกไปมากเท่าไรก็ตาม แต่เมื่อสรุปลงแล้วก็ไม่เกินโลกภายในและโลกภายนอก โลกภายในก็คือโลกที่เกิดทางวิญญาณ ส่วนโลกภายนอกก็คือโลกแห่งวัตถุที่ทุกคนสัมผัสมองเห็นกันอยู่ด้วยจักขุวิญญาณทั้งที่อยู่ใกล้และอยู่ไกล โลกทั้งสองนี้ โลกอย่างไรหนที่ก่อปัญหาให้กับมนุษย์มากที่สุด หากกล่าวตามทัศนะของท่านพุทธทาสก็ตอบได้ว่า โลกภายในก่อปัญหาให้มนุษย์มากกว่า “ความเกิดทางร่างกายนั้นจึงไม่มีความหมายอะไรเลย ถ้าไม่มีการเกิดของความรู้สึกนึกคิดที่เป็นทาง Spiritual ที่เป็นตัวเราหรือเป็นของเราในความรู้สึกที่ยึดมั่นถือมั่น” (พุทธทาสภิกขุ, 2555) พุทธทาสภิกขุได้อธิบายลักษณะโลกทั้ง 2 ไว้ ดังนี้

1. โลกภายใน โลกอื่นที่เรียกว่าสัมปรายภพหรือปรโลก หากอธิบายตามหลักภาษาคนอย่างธรรมดาสามัญ “ก็คือโลกอื่น นอกไปจากโลกที่เรากำลังรู้สึกอยู่อย่างนี้” (พุทธทาสภิกขุ, 2539) เป็นโลกที่จะไปถึงได้ก็ต่อเมื่อละสังขารจากโลกนี้ไปแล้วเท่านั้น มีอยู่หลายภพภูมิด้วยกัน ทั้งที่เป็นสุคติภูมิและทุคติภูมิ ได้แก่ นรก สัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย มนุษย์และเทพ ภพภูมิต่างๆ เหล่านี้บางภพภูมิไม่ได้อยู่ที่ไหนไกลแต่เกิดมาอยู่ร่วมกับมนุษย์เสียด้วยซ้ำ เช่น พวกสัตว์

เดรัจฉานทั้งหลาย ใน “ติโรกฐตสูตร” อธิบายอีกว่า ภพภูมิเหล่านี้บางภพภูมิไม่มีการประกอบ กสิกรรม โครักขกรรม พาณิขกรรม อะไรทั้งสิ้น ผู้ที่ตายไปและเกิดอยู่ในเปตวิสัยนั้น กว่าจะได้ กิณสักครั้งต้องอาศัยผลบุญจากคนที่อยู่ในมนุษยโลกนี้ทำบุญอุทิศไปให้เท่านั้น ท่านพุทธทาส ไม่ได้ปฏิเสธภพภูมิต่างๆ เหล่านี้ว่าไม่มีอยู่จริง ทั้งไม่ได้สอนให้ยกเลิกเรื่องภพภูมิเหล่านี้ด้วย แต่ ท่านพยายามจะอธิบายโลกในอีกมิติหนึ่ง ที่ท่านเรียกว่าโลกตามภาษาธรรม

เหตุที่ท่านพุทธทาสไม่ได้ปฏิเสธหรือสอนให้ยกเลิกเรื่องโลกหน้า เพราะอย่างไรเสียใน คัมภีร์พุทธศาสนาที่มีการบันทึกเรื่องราวเหล่านี้อยู่ บางเรื่องกลับกลายเป็นเรื่องที่พระพุทธรองค์ ตรีสแสดงไว้เองด้วย แต่ท่านพุทธทาสพยายามอธิบายว่า อย่าไปคิดว่าภพภูมิเหล่านี้ทุกคนจะไป ถึงได้เมื่อตายไปแล้วเท่านั้น ตายไปแล้วจะรู้สึกหรือประจักษ์แจ้งในลักษณะที่เป็น “สันทิภูริโก” ได้อย่างไร นั้นยังเป็นความเข้าใจในหลักพุทธธรรมที่ผิดพลาดอยู่ แต่ในปัจจุบันขณะที่ทุกคนยังมี ชีวิตจิตใจอยู่นั้นแหละ ภพภูมิเหล่านี้กลับกลายเป็นภพภูมิที่ทุกคนสามารถจะประจักษ์แจ้งเป็น สันทิภูริโกได้ ทั้งเป็นโลกที่ทุกคนสามารถจะขจัดทำลายหรือทำให้เกิดขึ้นมีมาได้เช่นกัน ชาติ ปัจจุบันเป็นปัจจัยชีวิตการได้ชาติในอนาคตหรือชาติในสัมปรายภพ ทุกอย่างอยู่ที่เหตุปัจจัย แห่งชาติปัจจุบันคือที่นี้และเดี๋ยวนี้ว่ามีการประพฤติกรรมปฏิบัติตัวอย่างไร ส่วนในด้านคุณสมบัติของ โลกภายในกับปรโลก ท่านพุทธทาสกล่าวว่า มีลักษณะอย่างเดียวกันจะแตกต่างกันอยู่บ้างก็เพียงแต่ ความสั้นยาวของการให้ผลเท่านั้น “ถ้าอยากจะรู้ต่อตายแล้ว จะต้องรู้จักชนิดที่นี้และเดี๋ยวนี้กัน เสียก่อน แล้วมันก็อย่างเดียวกัน เพียงแต่ว่ามันจะสั้นหรือยาวกว่ากันเท่านั้น” (พุทธทาสภิกขุ, 2555) ท่านพุทธทาสได้ให้ความหมายโลกอื่นในภาษาปรมาตม์ว่า “โลกอื่นก็หมายถึง ภูมิของจิตที่ กำลังเป็นต่างๆ กัน ไม่เหมือนกัน จิตที่อยู่ในภาวะที่ต่างกันเรียกว่าอยู่กันคนละโลก” (พุทธทาส ภิกขุ, 2539) เมื่อท่านพุทธทาสกล่าวถึงโลกภายใน ท่านหมายเอาลักษณะของจิตใจที่เป็นอยู่ใน ขณะนั้นว่า มีสภาพจิตเป็นอย่างไรด้วย

ท่านพุทธทาสกล่าวว่า “โลกภายในเป็นคือโลกแท้จริง โลกที่ควรสนใจ โลกที่ พระพุทธเจ้าท่านชี้แนะ” (พุทธทาสภิกขุ, 2539) เมื่อท่านพุทธทาสจะอธิบายถึงโลกภายใน ท่าน ได้อาศัยพุทธพจน์ใน “โรหิตัสสสูตร” เป็นหลักอ้างอิงในการอธิบายซึ่งเป็นการบ่งบอกอีกอย่าง หนึ่งว่า การอธิบายโลกในลักษณะเช่นนี้ ท่านพุทธทาสไม่ได้ใช้อัตนอมตออาศัยเหตุผลส่วนตัวใน การอธิบาย แต่เป็นการอธิบายที่เกิดขึ้นจากการที่ท่านได้เฝ้าศึกษาหลักพุทธธรรมมาอย่าง ยาวนาน และเห็นว่าการตีความคำสอนอย่างนี้จะตรงตามพุทธประสงค์อย่างแท้จริง พระพุทธ องค์กรให้โรหิตัสสเทพบุตรฟังว่า โลกที่พระองค์ทรงหมายถึงคือโลกคือร่างกายที่ยังมีชีวิตจิตใจ อยู่ โลกนี้ไปไม่ถึงด้วยการไปหรือด้วยการคิดคำนวณด้วยเหตุผล “นิพพานเป็นสิ่งที่ไปถึงไม่ได้ คือไปถึงไม่ได้ด้วยการไป แต่กลับจะถึงได้ด้วยการดับเสียหรือการไม่ไป” (พุทธทาสภิกขุ, 2539) โลกในลักษณะเช่นนี้ไม่ได้อยู่ไกลออกไป แต่เป็นโลกที่ใครๆ คิดไม่ถึงและไม่คิดว่ามีอยู่จริงใน

ปัจจุบันขณะ การรู้แจ้งโลกคือร่างกายนี้คือการถึงที่สุดแห่งทุกข์ นี่คือโลกในภาษาปรมัตถ์หรือโลกตามภาษาธรรม

โลกภายในแม้จะเป็นโลกที่เกิดขึ้นกับจิต แต่กลับกลายเป็นเหตุปัจจัยที่จะได้โลกในอนาคตหรือโลกในสัมปรายภพ ท่านพุทธทาสกล่าวว่าเหตุปัจจัยที่นี้และเดี๋ยวนี้จะเป็นปัจจัยการได้นรกและสวรรค์ “ถ้าต้องการสวรรค์ ก็สร้างเหตุปัจจัยสำหรับจะให้ได้สวรรค์ ได้ที่นี้แล้วก็ได้หลังจากตายแล้วด้วย” (พุทธทาสภิกขุ, 2539) หรือหากเกลียดกลัวต่อโลคนรก โลกสัตว์เดรัจฉาน โลกเปรต ก็อย่าสร้างเหตุปัจจัยที่จะได้สภาวะเช่นนั้น การอธิบายโลกในระดับภาษาปรมัตถ์หรือภาษาธรรมในทัศนะของท่านพุทธทาส เห็นได้อย่างหนึ่งว่า ท่านพุทธทาสไม่ได้อธิบายโลกออกนอกกรอบจากหลักพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ ท่านอธิบายโลกตามพุทธพจน์ที่ปรากฏอยู่ใน “โรหิตัสสูตฺร” เป็นหลัก โดยมีกรอบการตีความคำสอนคือหลักมหาปเทศ 4 ท่านพุทธทาสไม่ได้ปฏิเสธโลกในระดับภาษาคนและไม่ปฏิเสธเรื่องโลกหน้า แต่ท่านเน้นให้ความสำคัญโลกในระดับภาษาปรมัตถ์หรือโลกตามภาษาธรรม อันเป็นโลกภายใน เป็นโลกที่พระองค์ทรงเรียกว่า “โลกคือความทุกข์ ความทุกข์คือโลก” (พุทธทาสภิกขุ, 2539) และการที่จะดับทุกข์คือโลกนี้ได้ ต้องรู้แจ้งโลกคือร่างกายนี้เท่านั้น

2. โลกภายนอก ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสจารย์ ได้จำแนกโลกไว้ 3 ลักษณะ ได้แก่ สังขารโลก สัตวโลก และโอกาสโลก ในที่นี้ สัตวโลก ได้แก่โลกคือหมู่มสัตว์ ส่วนโอกาสโลกคือแผ่นดินอันที่อยู่อาศัยของมนุษย์รวมถึงสัตว์ทั้งหลาย ในคัมภีร์จักกวัตทีปิณีเรียกโอกาสโลกอีกอย่างหนึ่งว่า “ภวชนโลก” และ “โลกธาตุ” ท่านให้เหตุผลว่า “โอกาสโลกนี้เรียกว่า ภวชนโลก ก็มีเพราะเป็นที่รองรับสัตว์เหล่านั้น...โอกาสโลกชื่อว่าโลกธาตุโดยอรรถวิเคราะห์ว่า ทรงไว้ซึ่งโลกกล่าวคือสัตว์โลก อีกอย่างหนึ่ง โอกาสโลกชื่อว่าโลกธาตุ โดยอรรถวิเคราะห์ว่า โลกโดยความหมายว่าธาตุโทรมย่อยยับนั้นแล เป็นธาตุเพราะว่างจากสัตว์และชีพ” (พระสิริมังคลาจารย์, 2523) คำว่า “โอกาส” พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) แปลว่า ช่อง, ที่ว่าง, ทาง, เวลาที่เหมาะสม, หรือจังหวะ เมื่อรวมกับศัพท์ว่าโลกจึงมีความหมายว่า “โลกอันกำหนดด้วยโอกาส, โลกอันมีในอวกาศ, โลกซึ่งเป็นโอกาสแก่สัตว์ทั้งหลายที่จะอยู่อาศัย, โลกคือแผ่นดินอันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลาย, จักรวาล” (พระพรหมคุณาภรณ์, 2554) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส กล่าวอีกว่าโลกที่มนุษย์ใช้อาศัยนี้เรียกว่า “มนุษย์โลก” นอกจากนี้ในจุนทิทเทศยังจำแนกโลกออกเป็นอีก 18 โลก เช่น โลก 2 ได้แก่ ภาวโลกที่เป็นสมบัติและภาวโลกที่เป็นวิบัติ, โลก 3 ได้แก่ เวทนา 3, โลก 4 ได้แก่ อาหาร 4, โลก 5 ได้แก่ อุปาทานชั้น 5 เป็นต้น

โลกภายนอก ไม่มีปัญหาในการรับรู้และเข้าใจเพราะเป็นสิ่งที่ทุกคนประจักษ์แจ้งด้วยจักขุ-วิญญานกันดีอยู่แล้ว มนุษย์ทุกคนรวมถึงสัตว์เดรัจฉานเกิดมาก็ต้องอาศัยโอกาสโลกในการสร้างชีวิต การเกิดอยู่ในโลกแห่งวัตถุหรือโลกมนุษย์นี้ หากกล่าวตามทัศนะของท่านพุทธทาส

โลกแบบนี้ไม่ได้ก่อทุกข์ให้กับมนุษย์มากนัก หากไม่เกิดทางวิญญานในลักษณะที่เป็นตัวกูของโลกทุกโลกและการถึงที่สุดแห่งโลกอยู่ที่นี่เดี๋ยวนี้ซึ่งเกิดอยู่ที่จิต โลกก็คือจิต

บทสรุป

พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายเรื่องโลกพระองค์จะตรัสโลกใน 2 ระดับ คือโลกในระดับภาษาคนและโลกตามภาษาปรมัตถ์หรือโลกตามภาษาธรรม บางครั้งแม้พระองค์จะตรัสโลกในระดับภาษาคนก็จริง แต่โลกที่พระองค์ตรัสกลับมีความหมายระดับภาษาธรรมอยู่ด้วยเสมอ ท่านพุทธทาสไม่ได้ปฏิเสธโลกในระดับภาษาคน แต่ท่านพยายามจะอธิบายโลกในอีกความหมายหนึ่งที่ท่านมั่นใจว่าจะตรงตามพุทธประสงค์ นั่นคือโลกระดับภาษาปรมัตถ์หรือโลกตามภาษาธรรม โลกแบบนี้ไม่ได้อยู่ไกลออกไปและไปถึงได้ก็ต่อเมื่อทุกคนได้ละจากจากโลกนี้ไปแล้วเท่านั้น โลกทุกโลกอยู่ที่นี่และเดี๋ยวนี้ในชีวิตปัจจุบันขณะที่มนุษย์ยังมีชีวิตจิตใจอยู่ การอธิบายโลกของท่านพุทธทาสไม่ได้ใช้เหตุผลส่วนตัว แต่วางอยู่บนกรอบที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ นั่นคือการอธิบายโลกตามที่ปรากฏอยู่ใน “โรหิตัสสูตตร” ท่านให้คำจำกัดความของโลกว่า “สภาพต่างๆ ที่แวดล้อมจิตใจของเราอยู่นั้นคือโลก” (พุทธทาสภิกขุ, 2539) การให้ความหมายโลกอย่างนี้ ท่านกล่าวว่าใช้ได้ทั้งโลกในภาษาคนและโลกในภาษาธรรม เมื่อท่านพุทธทาสจะให้ความหมายกับคำว่าปรโลกแบบเจาะจงท่านนิยามว่า “ภูมิของจิตที่กำลังเป็นต่างๆ กัน” (พุทธทาสภิกขุ, 2539) ท่านพุทธทาสกล่าวว่า ทุกโลกล้วนอยู่ที่จิต โลกเป็นสิ่งที่รู้สึกอยู่ที่จิต จิตใจมีสภาพเป็นอยู่อย่างใดขณะนั้นเรียกได้ว่ากำลังลี้มรภาวะที่เป็นโลกอื่นแล้ว แม้ชีวิตจริงจะดำรงอยู่ในโลกแห่งวัตถุก็ตาม โลกเปลี่ยนไปตามสภาพจิตใจที่เป็นอยู่ในขณะนั้น โลกคือจิต นี่เป็นโลกพุทธจักร

การรู้และเข้าใจโลกในลักษณะที่ประจักษ์แจ้งเป็นสันติภูมิจิต ทำให้เข้าใจได้ว่าโลกอื่นไม่ว่าจะเป็นทุกคติภูมิหรือสุคติภูมิเป็นโลกที่ทุกคนจะสามารถสัมผัสรับรู้ได้ในปัจจุบันขณะที่นี้และเดี๋ยวนี้ขณะที่ยังมีชีวิตจิตใจอยู่ ทั้งเป็นโลกที่จะสามารถบังคับควบคุมได้เช่นกัน การได้ประจักษ์แจ้งนรกในลักษณะเป็นสันติภูมิจิต หรือพิจารณาเห็นความทุกข์ทรมานของสัตว์นรกตามที่คัมภีร์ได้อธิบายไว้ จะทำให้รู้สึกเกลียดกลัวที่จะต้องตกอยู่ในภาวะเช่นนั้น เมื่อเกรงกลัวก็จะไม่สร้างเหตุปัจจัยการได้ภาวะเช่นนั้นทั้งในปัจจุบันขณะและในสัมปรายภพ เช่น ในกุสเปตวัตถุอธิบายการเสวยวิบากกรรมของเปรตพวกหนึ่งว่า “ตนหนึ่งกอบเอาแกลบข้าวสาลีที่ไฟกำลังลุกโชนไปรยใส่ศีรษะของตนเอง อีกตนหนึ่งเอาขี้เถ้าหุงสุกหุงสุกตนเองจนศีรษะแตก ส่วนตนนี้เป็นหญิงกินเนื้อส่วนหลังและโลหิตของตนเอง ส่วนท่านกินคูถซึ่งเป็นของไม่สะอาด” การไม่ตกนรกที่นี่ ไม่เป็นสัตว์เดรัจฉานในร่างกายมนุษย์ที่นี่ การไม่เกิดเป็นเปรตที่นี่ ตายไปแล้วก็ไม่มีนรกหรืออบายที่ไหนอีก เพราะชาติปัจจุบันเราไม่ได้สร้างเหตุปัจจัยที่จะทำให้ได้ภพภูมิเหล่านั้นเช่นเดียวกัน หากต้องการได้สวรรค์ก็จงสร้างเหตุปัจจัยให้ได้สวรรค์ที่นี่เดี๋ยวนี้ การมีสวรรค์ที่นี่

50 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2561)

เดี๋ยวนี้นั่นแน่นอนที่สุดว่าเมื่อละจากโลกนี้ไปแล้วก็จะได้สวรรค์ในสัมปรายภพอีกด้วยเช่นกัน การมีชีวิตอยู่ในชาติปัจจุบันนั้นแหละเป็นตัวชี้วัดการได้ชาติในสัมปรายภพทั้งที่เป็นทศกัณฐ์และสุคติภูมิ

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการฝ่ายหนังสืออนุสรณ์ 100 ปี ชาตกาล พุทธทาสภิกขุ. (2549). **พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย เล่ม 2: สืบสานปณิธานพุทธทาส.** กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน 100 ปี พุทธทาสภิกขุ.

ปีเตอร์ เอ.แจ๊คสัน. (2556). **พุทธทาสภิกขุ : พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทและการปฏิรูปเชิงนวัตกรรมนิยมในประเทศไทย.** แปลโดย มงคล เดชนครินทร์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2554) **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.

_____. (2557). **พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้.** พิมพ์ครั้งที่ 16. นครปฐม : หอพระไตรปิฎก.

พระสิริมงคลอาจารย์. (2523). **จักกวางทีปนี.** แปลโดย ทินกร ทองเสวต. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

พุทธทาสภิกขุ. (2539). **ก ข ก กา ของการศึกษาพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ 2. สุราษฎร์ธานี : มูลนิธิธรรมทาน.

_____. (2545). **ตุลาการภิธรรม เล่ม 1.** พิมพ์ครั้งที่ 2. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ สวนโมกข์ ไชยา.

_____. (2544). **ตุลาการภิธรรม เล่ม 3.** สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิหน้าสวนโมกข์ ไชยา.

_____. (2525). **แถลงการณ์สวนโมกข์ 50 ปี และกฎบัตรพุทธบริษัท.** กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

_____. (2543). **ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิไชยา.

_____. (2556). **นิพพาน.** กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.

_____. (2555). **ปฏิจจสมุปบาทจากพระโอษฐ์.** พิมพ์ครั้งที่ 8. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิไชยา.

_____. (มปป.). **ภาษาคนภาษาธรรม.** นนทบุรี : บริษัท เอส.อาร์.พรีนติ้ง จำกัด.

_____. (2548). **ราชภัญญาท.** พิมพ์ครั้งที่ 2. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ ไชยา.

- _____. (2538). สันตัสเสตัพพธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 3. สุราษฎร์ธานี: มูลนิธิธรรมทาน ไชยา.
- _____. (2539). สันติปฏิถิกธรรม. สุราษฎร์ธานี: มูลนิธิธรรมทาน ไชยา
- _____. (2551). หลักระพุทธศาสนาที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ ไชยา
- _____. (2538). โอสาเรตัพพธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 3. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ.
- _____. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2537). ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ 2. พิมพ์ครั้งที่ 38. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมิทธิพล เนตรนิมิตร. (2550). มิติสังคมในพระสูตรตันตปิฎก. กรุงเทพฯ: ชีวาภิวัดณ์.

